

Uppskot til Stjórnarskipan Føroya¹

Summary

The Author is a former Law Man (Prime Minister) of the Faroe Islands. His note on the draft Faroese Constitution concerns some central concerns regarding the future Faroese nation building. Law Man Sundstein compares the present drafts to the revised Constitutional Act enacted in the mid 1990s under difficult circumstances, Part III of the draft Constitution is a revision of that document; some of its changes are welcomed, others may seem to be too detailed or warrant further debate. Most attention is given to the Preamble, Part I on national identity, self-determination and other central issues for which the Faroese have not hitherto agreed found a common foundation, and Part II on rights and duties. These parts are welcomed as important building blocks in raising the Faroese Nation to its full potential. The note was written prior to the publication of the final draft that can be seen on the web pager www.ssn.fo

Samandráttur

Høvundin er fyrrverandi Føroya løgmaður. Grein hansara um uppskotið til stjórnarskipan viðvíkur týðandi atlitum til framtíðar tjóðarbygging Føroya. Sundstein løgmaður samanber uppskotini nú við yngru stýrisskipanarlógina samtykta miðskeiðis í nítíárunum undir truplum umstøðum, triði partur av stjórnarskipanaruppskotinum er endurskoðan av stýrisskipanini; summar broytingar eru vælkomnar, aðrar kunnu sigast vera ov nágreiniligar ella krevja drúgari umrøðu. Mest verður gjørt burtúrur formæli, fyrsta parti, um tjóðskaparlíga samleikan, sjálvsavgerðarrætt og aðrar avgerandi lutir, ið føroyingar ikki higartil hava samst um felags støði undir, og øðrum parti um rættindi og skyldur. Hesir partar eru vælkomnir sum týðandi hornasteinar undir at reisa Føroya Tjóð til fulnar. Greinin er skrivað undan endaliga álitinum, ið er at síggja á www.ssn.fo

1 Henda grein er grundað á *Fyrra flaggdasálit*. Greinin varð skrivað áðrenn endalígt álit (Stjórnarskipan Føroya) varð handað lögmanni 18. desember í 2007. *Fyrra flaggdagsálit* og *Álit* um Stjórnarskipan Føroya kunnu takast niður frá heimasíðuni www.ssn.fo.

Frá grundlóg til stjórnarskipan

Fullveldislandsstýrið setti í síni tíð Grundlógarnevndina. Núverandi landsstýrið endurskipaði síðani nevndina við navninum Stjórnarskipanarnevndin. Báðar nevndirnar hava gjørt eitt drúgt og gott arbeiði, og hefur tann seinra bygt á grundvøllin hjá teirri fyrru.

Eitt fyribils, men ógvuliga grundleggjandi úrslit varð handað løgmanni flaggdagin 2004 og fekk heitið Fyrra Flaggdagsálitid. Álitid umfatar uppskot til stjórnarskipan, viðmerkingar til uppskotið og frágreiðandi greinar av serkønum. Seinri er komin frá Stjórnarskipanarnevndini ein bóklingur við uppskoti til stjórnarskipan, sum byggir á tað frá flaggdagsálitinum. Í hesum bóklingi er eisini uppskotið umsett til enskt mál soleiðis, at fólk, ið ikki skilja føroyskt hava møguleikar at kunna seg um tilfarið og luttaka í einum orðaskifti.

Sum ein, ið hefur stóran áhuga fyri hesum arbeiði og heitt ynski um, at Føroyar veruliga fá staðfest sína egnu grundlóg og stjórnarskipan, og samstundis við eini ávisari erfaring frá føroyskum politikki, skal eg loyva mær at geva eitt ummæli av arbeiðinum og koma við nøkrum viðmerkingum. Í vissan mun fari eg at sitera orðaljóðið í summum lógargreinum.

Formæli

Ein lóg um stjórnarskipan ella grundlóg er ætlað sum ein yvirskipaður karmur fyri eitt land. Nøkur grundleggjandi fyribrigdi verða tikin við um fólksins og landsins identitet, stýrskipanarviðurskifti, rættindi og skyldur fólksins og myndugleikanna. Tað at ásetingarnar eru yvirskipaðar hefur við sær, at vanlig lóggáva um daglig viðurskifti verða niðurfeld í vanliga lóggávu. Stjórnarskipanin skal tryggja, at vanliga lóggávan ikki er í stríð við yvirskipaðu lógina, og samstundis fremur andan í hesi.

Allir partar av stjórnarskipanini hava alstóran týðning, men eg kann ikki sleppa teirri hugsanini, at allar størsta týðningin hefur Formælið og Fyrsti partur. Formælið ljóðar soleiðis:

Vit, fólkid í Føroyum, samtykkja hesa stjórnarskipan okkara. Hon er grundarlag undir stýri okkara og tann fyriskipan, ið skal tryggja frælsi, trygd og trivnað okkara.

Vit bygdu hetta landið í fornari tíð og skipaðu okkum við tingi, lógum og rættindum.

Vit hava hildið ting til hendan dag og skipað okkum eftir fólksins tørvi um landið alt.

Føroyar hava í sáttmála viðurkent felagsskap við onnur lond. Ongin sáttmáli kann tó sløkkja sjálvræði landsins. Landsins egnu lógir og avgerðir eru bert tær, sum framdar eru á rættan hátt í landinum sjálvum eftir fólksins vilja.

Føroyar verða skipaðar eftir nútíðar tørvi á siðaarv okkara við valdsbýti, løgræði og rættindum.

Tað hevur helst tikið arbeiðsbólkunum langa tíð at gjørt hesa orðingina. Men hon er afturfyri vordin so góð, at hon neyvan kann sigast betur. Hon talar um „at tryggja frælsi, trygd og trivnað“ og „at ongin sáttmáli kann sløkkja sjálvræði landsins“.

Fyrsti partur

Í fyrsta parti, greinunum 1-6 verða mest fundamentalu viðurskiptini staðfest.

Grein 1 (1) er soljóðandi: „Føroyar eru land og føroyingar tjóð“. Hetta er sjálvur hjartatátturin í komandi føroysku stjórnarskipanini. Alt tað, sum kemur aftaná er undirgivið hesum og byggir á hesa „proklamatióinina“.

Punktini (2) og (3) í grein 1 um, at Føroyar hava verið knýttar at øðrum londum sambært sáttmálum, og at tær eisini kunnu vera tað í framtíðini broytir ikki punkt (1). Tvørtur í móti ásannar hendan greinin í síni heild, at Føroyar alla tíðina hava verið land, hóast tætta tilknýtið til í fyrsta lagi Noreg, og í øðrum lagi Danmark. Men harafturat verður sagt, at hendan sáttmálastøðan (ríkisrættarlaga støðan) kann broytast við lógligari samtykt av Føroya Løgtingi og Føroya fólki.

Grein 6 ásetur, at Føroyar hava (egið) flagg og aðrar ímyndir eftir lóg. Eisini verður sagt, at almenna málið er føroyskt. Hetta er stutt og greið tala, og kann væl neyvan sigast betur.

Í greinunum 2 – 5 verður ásett í greiðum orðum, at stjórnarskipanin byggir á valdsbýti (Balance of Powers), løgræði (Rule of Law) og rættvísi. Natúrliga fylgir síðani, at fremstu stovnar landsins eru: Løgtingið, Landsstýri og Løgrætturin, t.v.s. lóggevandi, úttinnandi og dømandi myndugleikarnir. Fólkaræðið (demokratiið) kemur eisini við, tá ið tað stendur, at Føroya fólk skal altíð hava sum mest av ávirkan á landsins stýri. Tað verður nakað meiri útgreinað seinri í skipanini, bæði í grein 4, har sagt verður, at Føroyar eru land við fólkaræði, og at fyrst og fremst Løgtingið skal, men eisini aðrir stovnar kunnu, vera fólkavalt.

Staðfest verður eisini beinleiðis, at allir føroyingar og íbúgvar landsins (fremmandafólk, sum býr í landinum) eiga javnbjóðis rættindi. Tó kann valrættur vera treytaður av heimarætti.

Hesin parturin er grundarlagið fyri stýrisslagnum. Fólkaræðið, Lóggavutingið, Útinnandi stjórnarvaldið og Dómstólurin. Eitt, sum ikki er við, er regentviðurskiftini. Tað rokni eg við, er grunda á, at tann sáttmáli við onnur lond, sum vit hava í lýtuni, júst er sáttmálin um, at vit hava felags kong við Danmark. Skal hetta broyast, sum tað kann við lógligari viðtøku, er neyðugt at broyta stjórnarskipanina samsvarandi. Fyri mær at síggja, er hetta einasta broyting, sum neyðug er at gera í hesi stjórnarskipan, um Føroyar skipa seg sum fullveldi.

Annar partur – Rættindi

Hesin parturin, sum umfatar allar greinarnar frá 7 til 37, átti kanska at iti rættindi og skyldur. Tí hóast denturin verður lagdur á rættindini hjá borgarunum, so ber tað eisini í sær, at borgarin sjálvandi eisini hevur skyldur móttvegis landinum, samfelagnum, myndugleikunum og næstanum. Og tað kemur eisini fram í summum ásetingum.

Grundleggjandi verður sagt, at stovnar landsins skulu verja fólksins rættindi.

Annars verður tikið fram um:

JØVN RÆTTINDI, herundir:

Javnættindi, javnstøðu, frammíhjárættindi (ikki ásetast). Øll eru jøvn í metum. Javnættindi millum kvinnur og menn o.s.fr.

PERSÓNLIÐ RÆTTINDI, herundir:

Rætt til lív og trygd, deyðarevsing kann ikki ásetast, persónligt frælsi, viðgerð av persónnum fyri dómstóli, persónligur bústaður og samskipti skulu verjast fyri almennum inntrivum, ognarrætturin skal verjast fyri ágangi

TRÚARRÆTTINDI

Her er tað fyrst og fremst trúarfrælsið, sum er tryggjað. Øll hava rætt at útinna sína trúgv, kristnitrúgvinn kann fáa sømdir frá Løgtinginum, uttan tó at gera seg inn á aðrar fatanir. Fólkakirkjan eigur lut eftir gomlum siði. Hesar ásetingarnar eru, sum eg uppfati tær, ein ásannan av tí siðaarvi og tosemi, sum er vanligar føroyinginum íborin.

POLITISK RÆTTINDI, herundir:

Valrættur, framsøgufrælsi, felagsfrælsi og savningarfrælsi.

Rættin at velja umboð á ting v.m. hava vit havt leingi, men kortini hevur hann

verið avmarkaður líka upp til okkara tíð, serliga hvat aldursmarkinum viðvíkur. Tað var ikki fyrrenn aftaná krígslok, at valrætturin varð settur niður frá 25 árum til 21 ár. Síðani er hann lækkaður til 18 ár. Tað er helst hóskandi svarandi til myndugleikaaldurin, men er kortini ein avmarking. Møguleikin fyri fólkaatkvøðu eigur at vera tikin við í stjórnarskipanina. Tað, at triðingurin av tingmonnum kann senda eina og hvørja samtykta lóg til fólkaatkvøðu, virkar ógvuliga „frælst“. Tað vil vera eitt sindur læggið, um ein og hvør skatta- ella avgjaldslóg varð lögð út til fólkaatkvøðu. Men hesin móguleiki regulerar helst seg sjálvan, og verður neyvan (mis)brúktur sum frálíður.

Undir framsøgufrælsi verður givið fjølmiðlunum serligan rætt at kanna, lýsa og bera fram. Eg haldi tað vera skeivt at geva fjølmiðlunum hendan frammihjárætt. Sjálvandi hava teir rættin, men ikki framm um øll onnur.

VINNURÆTTINDI, herundir:

Rætt til at arbeiða og til at reka vinnu og rætt til útbúgving til at útinna arbeiðsførleika. Verja skal vera móti avlagan av vinnuligari kapping. Eisini verður her ásett, at tann, sum ikki sleppur fram at egnari vinnu ella løntum arbeiði, eigur at fáa almennan stuðul og styrk.

BÚRÆTTINDI

Hesi rættindi, sum verða rópt Innløgurættindi, Hvørsmansrættur og Óðalsrættindi, skilji eg sum tryggjan av siðbundnum rættindum sum grindapartar, innløga frá sjónum til sín sjálvs, rættin til frítt at ferðast á landi og sjógv, men uttan ampa fyri fólk, fæ, ogn og náttúru. Eisini skal landsins lóg tryggja, at sum flest sleppa fram at jørð at byggja, velta ella fæhalda.

SOSIAL RÆTTINDI, herundir:

Rættin til skúlagongd, sosiala veitingartrygd og familjutrivnað. Rætturin til skúlagongd hevur eisini við sær skúlaskyldu í barna- og ungdomsárum. Foreldur fá eisini álagt ábyrgdina. Landið skal tryggja øllum sømilig (figgjarlig) kor og hava umsorgan fyri, at øll fáa pensión. Her verður í stjórnarskipan álagt landinum ein beinleiðis økonomisk (peningalig) skylda. Grein 29 um familjuna er helst at skilja sum ein proklamatióin.

FYRISITINGARLIG RÆTTINDI

Hesi umfata Alment innlit, Hoyring og Umboðan. Hesar ásetingar virka náttúrligar í eini nútíðar stjórnarskipan, og hava eisini samanhang við tað, sum er ásett undir politiskum rættindum.

RÆTTARLIG RÆTTINDI

Hesi snúgva seg um rættindini í sambandi við ákæru, revsing og dómsviðgerð. Tað sum stendur her er í samsvar við góða rættarskipan. Eg sakni tó nakað

um rættindi í samband við handtøku. Danska grundlógin hevur til dømis eina orðing um, at eingin kann vera afturhildin í meira enn 24 tímar uttan at koma fyrri ein dómara.

Triði partur – Stýrisskipan

Hesin parturin umfarar háttin Føroyar verða stýrðar eftir. Trídeildu uppbyggingina í lóggevandi, úttinnandi og dømandi valdi, tað vil siga fyrst og fremst Løgtingi, Landsstýri og Dómstólarnar. Síðani yvirskipaðar reglur fyrri valið til og útnevning av persónum til stovnarar.

Í galdandi stýrisskipanarlóg hava vit slíkar reglur, og tí er hesin partur ein reformering av galdandi skipan. Og tað sum nýggja skipanin broytir kann haldast upp ímóti teirri galdandi. Sum heild haldi eg, at fyriliggjandi uppskot er gott og er eitt gott grundstøði at byggja eina stýrisskipan á. Men tá ein hevur verið við til at viðgera og samtykkja galdandi skipan er kanska okkurt, sum ein heldur, ikki eigur at vera slept. Tí vera nakrar viðmerkingar um sumt av tí, sum eg eri eitt sindur ósamdur um.

Í grein 45 stendur (1) at landsins stovnar verða um tilfeingi landsins. Tað er sjálvandi rætt.

Men síðani stendur (2) „Er ætlan at vinna úr tilfeingi, tá skal landið krevja gjøld ella tryggja øllum vinnurætt.“ Tað er neyvan møguligt at tryggja øllum íbúgvum landsins vinnurætt til vinnuligt tilfeingi. Fiskatilfeingið er væl tað mest aktuella í lýtuni. Hinvegin ber væl heldur ikki til í stjórnarskipanarlóg at áseta ein konkretan skatt sum tilfeingisgjald. Tað skal skattalóggávan gera. Um orðingin um tilfeingið skal vera har, eigur væl at standa „kann“ í staðin fyrri „skal“.

Í grein 49 er ásett, at tingið skal veljast fyrri fyra ár í senn. Tað er eitt hóskandi áramál, og soleiðis hevur verið í øldir. Síðani stendur í § 49 (2): „Eru triggir fjórðingar av øllum tingmonnum fyrri, kann tingið samtykkja, at val skal vera í ótíð“. Eftir nú galdandi skipan kann vanligur meiriluti í tinginum samtykkja nýval, sum lögmaður skal útskrivað. Men lögmaður kann eisini sjálvur taka avgerð um at útskrivað val í ótíð. Javnvág eigur at vera í myndugleikanum millum úttinnandi og lóggevandi valdið. Løgtingið kann seta lögmann frá sambært grein 58 (2). Tí skal lögmaður eisini kunna áleggja tinginum at endurnýggja seg við einum nývali. Annars haldi eg, at ásetingin í §58 (2) um misálit á lögmann eigur at vera vanligur meiriluti og ikki triggir fjórðingar. Annars meti eg ikki, at tað er rætt, at varalögmaður av sær sjálvum tekur við. Í prinsippinum situr lögmaður til nýggjur er valdur. Umstøðurnar kunnu tó gera, at hann fer frá beinanvegin.

Í grein 58 (1) verður sagt, at lógmannskeiðið fylgir tingskeiðinum. Hetta eigur at verða umhugsað, tí sjálvt um ein nýggjur lögmaður vanliga verður valdur aftaná eitt lógtingsval, so kann lögmaður eftir galdandi skipan halda fram aftaná eitt val,

um hann ikki hevur meirilutan ímóti sær. Og tað er ikki ein ónatúrlig mannagongd. Eftir viðmerkingunum í fyrra flaggdagsálitinum at døma er ætlanum við hesum ásetingum júst at broyta valdsbýti ella valdsskákánina millum lögmann og tingið. Eg eri ikki heilt samdur við teimum viðmerkingunum, og kundi hugsað mær, at ikki varð farið alt ov langt burtur frá núverandi skipan.

Í grein 59 (3) stendur: „Er lögmaður tingvaldur, skulu landsstýrismenn vera tingmenn“. Hendan áseting virkar eitt sindur løgin. Mest sannlíkt er sjálvandi altíð, at lögmaður er ein politiskur leiðari, og sostatt eisini tingvaldur, men um landsstýrismenninir altíð **skulu** vera tingmenn, so kann úrvalið at velja ímillum við hvørt vera eitt sindur avmarkað. At so landsstýrismenn sum oftast eisini eru tingmenn er ein onnur søk. Í núgaldandi stýrisskipanarlóg er ásett, at lögmaður og landsstýrismaður, sum er valdur tingmaður skal siga tingsessin frá sær og lata varamannin koma inn. Tað er ikki kravt í hesum uppskoti til stjórnarskipanarlóg. Hvat, ið er betur, er eitt sindur torført at avgera. Eg haldi ikki, at núverandi skipan hevur prógvað seg at vera betur, síðani hon fekk gildi. Skipanir á hesum øki í øðrum londum eru eisini ymiskar. Í Noregi hava teir okkara núverandi skipan, ein ministari skal siga tingsessin frá sær. Í Bretlandi er tað øvugt (men tað er helst síðvenja), har sleppur ein, sum ikki er valdur í parlamentíð ikki at vera ministari. Í Danmark hava teir eina sjálvvljuga skipan. Ein fólkatingslimur, sum verður ministari ger sjálvur av, um hann heldur fram sum tinglimur. Sjálvur haldi eg donsku skipanina vera tað bestu. Men tað, at um lögmaður er tingvaldur ella ikki, skal vera avgerandi fyri, um landsstýrismenn skulu vera tingmenn ella ikki, er helst eitt sindur torført at argumentera fyri.

Grein 71 viðgerð lóggávumannagongd. Fyrst er at siga, at tað virkar løgið, at lógaruppskot bert kunnu leggjast fyri tingið í august og september (frá ólavsøku til mikkjalsmessu). Tingið situr altíð og eigur altíð at kunna taka uppskot til viðgerðar. At arbeidsgongdin av praktiskum orsøkum verður skipað soleiðis, at tingið hevur ein seinasta framløgudag um várið, eigur at standa í tingskipanini.

Um tað er betri, at tingformaðurin (§71 (5)) heldur enn lögmaður kunnger samtyktar lógir veit eg ikki. Men hetta er væl ein skipan, sum bert er galdandi til vit eina ferð fáa eina sjálvstøðuga regentskipan. Tann móguleikin, at viðkomandi noktar at staðfesta eina samtykta lóg, er neyvan til. Men tað, at ongar lógir – samtyktar í eini tingsetu – ikki fáa gildi fyrr enn nýggja tingsetan byrjar á ólavsøku, skilji eg einki av. Ein slík skipan brennir skjótt saman, sjálvt um undantaksreglan um at triggir fjórðingar av tingmonnum kunnu framskunda gildiskomuna. hjálpir uppá tað. Ein samtykt lóg eigur at fáa gildi beinanvegin, hon er kunnjgjörð, ella tá tað er hóskandi eftir innihaldinum í lógini.

Mannagongdin viðvíkjandi árligu fíggjarlógini er útgreinað í §82. Millum annað

stendur, at allar metingar í fíggarætlanini skulu gerast av óheftum stovnum. Tað virkar eitt sindur ógreitt skulu hetta skal skiljast.

Eisini virkar tað heldur ógreitt, tá sagt verður í § 87, at løgtingið velur tríggar nevndarlimir í Landsbankan. Er tað tríggar limir av fleiri, ella skulu bert tríggar nevndarlimir vera? Tað virkar eitt sindur óneyðugt at seta slíkar ásetingar í eina stjórnarskipanarlóg.

Samanumtak

Tað hevur tikið langa tíð at koma so langt, sum nú er komið, við uppskotinum til Stjórnarskipan Føroya. Men sjálvt um glopp hava verið í arbeiðinum, so er væl komið burtur úr. Fyrliggjandi uppskot liggur nú frammi til meiri almenna viðgerð og má sigast at vera eitt valaverk. Tað smæðist ikki burtur millum aðrar grundlógir, tvørturímóti umfatar tað alt, sum hóskar til eitt framkomið samfelag, sum byggir á fólkaveldi, mannarættindi og smidligt stýrisslag.

Teir fyrstu partarnar: **Formæli, Stjórnarskipan og Rættindi** eru essentiellir. Tann seinasta partin: **Stýrisskipan** havi eg kanska havt eitt sindur av avvíkjandi viðmerkingum til. Kanska verður farið eitt sindur ov langt í smálutir í onkrum førum, og kanska eri eg eitt sindur bundin av, at eg ikki haldi núverandi stýrisskipanarlóg vera so vánaliga, sum viðmerkingarnar í fyrra flaggdagsálitinum vilja gera hana til.

Vónandi verður arbeiðið nú gjørt liðugt í góðari semju. Og vónandi verður endaliga lógin samtykt av sitandi løgtingi og síðani aftur av nýggja løgtinginum aftaná komandi val. Og síðani endaliga samtykt av einum stórum meiriluta á eini fólkkaatkvøðu skjótast gjørligt aftan á aðru løgtingssamtyktina.